

3.

Všechna zvířata
jsou si rovna, ale
některá jsou si
rovnější

ZNÁTE POŘEKADLO O TOM, že pes s ocasem nahoru je jedlý? Každopádně většina místních lidí psí maso nikdy neměla možnost ochutnat. A i kdyby měla a věděla o tom, pravděpodobně by k němu měli – z hlediska zdraví a chuti zdánlivě bezdůvodně – silný odpor.

Lidské reakce na různé druhy masa jsou odlišné ne z důvodu fyzického rozdílu, ale kvůli rozdílné percepci. Tato odlišnost ve vnímání různých druhů masa vychází z rozdílné percepcie samotných zvířat. Psi s lidmi žijí, lidé s nimi mluví, nechávají je spát v posteli, vodí je k veterináři, a když zemřou, tak je pohřbí. Krávy se co do inteligence, vědomí a emocí od psů výrazněji neliší, nicméně lidská percepcie těchto zvířat je zcela jiná. Rozdílná percepcie je způsobená lidskou zálibou v tvoření škatulek.

Fujtajbl!

Takže pak rozdělujeme zvířata do pomyslných kategorií, které se v určitých situacích mohou překrývat – jídlo, mazlíček, škůdce a další. Melanie Joy popisuje psychický proces reakce na maso zvířete, které daná osoba vnímá jako nejedlé. Tento podnět je spojen s percepcí potravního tabu, představou živého zvířete a následně emoční reakcí – znechucením. Celá kaskáda se nazývá percepční proces. Tento proces je cyklický – tedy čím více nějaký živočišný druh lidé odmítají jíst, tím více ho považují za nejedlý. V případě jedlého zvířete obecně nenastane asociace mezi masem a představou živého zvířete. Určujícím faktorem pro výsledné chování je pak absence znechucení. Systém přesvědčení o jedlé povaze konkrétního zvířete lidem umožňuje jej konzumovat bez prožívání psychické nepohody.

Existují studie^V, které zkoumají emoci znechucení (zejména tzv. fyzického) jakožto nedělitelného průvodce porušení určitého tabu, jako je právě konzumace nejedlých zvířat. Dá se tedy říct, že držíme-li se pravidel kategorizace zvířat, nemělo by ke znechucení vůbec docházet. Přesto se najdou lidé, kteří i na běžné využívání zvířat reagují způsobem typickým pro porušení tabu. Takoví lidé se vztahují ke zvířatům odlišným způsobem – na rozdíl od zbytku populace jim přisuzují právo na morální ohledy. Tato sympatie vzniká často jako generalizace pozitivního vztahu k domácím zvířatům, případně jako

identifikace s obětmi společenského systému. V neposlední řadě jsou tito lidé citlivější na emoci znechucení.

Takže my lidé odmítající maso jsme asi měli moc rádi svoje mazlíčky, umíme si dobře představit, jak nás někdo trápí a vraždí a taky je nám ze všeho hned šoufl. Že by? Velmi pravděpodobně mají někde hluboko toto znechucení všichni lidé, nicméně u nich dochází ke znečitlivění vlivem kulturní legitimizace těchto praktik.

Empatie

Z hlediska percepčních schémat je zajímavý způsob, jakým většinová populace vnímá ryby. Kvůli většímu odstupu od vodních živočichů je lidé často nepovažují za maso. Jako by lidé nerozuměli jejich komunikačním prostředkům. Ryby holt netvoří dost vyděšené ksichty, a hlavně nekřičí. Neurobiologové navzdory tomu potvrzují jejich citlivost jak na bolest, tak i na jiné vjemy. I přes násilí typické pro produkci plodů moře většina populace nemá ponětí o průběhu takového procesu. Ale i tak. Dost lidí dokáže přihlížet zabíjení ryb bez traumatizace, kterou by jim možná způsobilo vidět totéž například u prasete. Je tomu tak proto, že jim mořští tvorové připadají diametrálně odlišní, a dokáží se tak dokonale distancovat od jejich evidentní bolesti. Ostatně víte, kolik lidí už se mě pokusilo přesvědčit, že ryby vlastně nejsou maso? A do toho ani nepletu babičku, která mi naservírovala šunkofleky jako jasně bezmasé jídlo.

Čím více se lidé se zvířaty identifikují, tím více empatie k nim cítí. Tato úměra se nazývá princip podobnosti^{VI} – jsme více empatičtí k někomu, v kom vidíme podobu s námi samými. To je také důvod, proč se lépe vcitujeme do savců. Míra pocíťované empatie k danému zvířeti souvisí s tím, jak velké znechucení cítíme při představě jejich konzumace. Existuje samozřejmě také opačná příčina znechucení. Jde o zvířata, která lidem připadají odpudivá – hmyz, potkani nebo hadi. To, že znechucení vychází z identifikace a empatie, vysvětluje výzkumná zjištění, že téměř všechny objekty, které lidé považují za nechutné, jsou živočišného původu. Sedm základních činitelů znechucení jsou jídlo, zvířata, tělní výměšky, sexuální deviace, násilné narušení těl živých bytostí, znečištění těla a kontakt se smrtí^{VII}.

Prisuzování nálepky jedlý/nejedlý jednotlivým druhům zvířat jsem sama ověřovala na osmi stovkách lidí, ať už byly jejich potravní návyky jakékoli. Snažila jsem se potvrdit předpoklad, že karnisté rozdělují zvířata na jedlá a nejedlá. Šlo o to, jak velká část karnistů explicitně označuje dané zvíře za jedlé nebo toto přesvědčení vykazuje svým chováním (tedy dané zvíře konzumuje). Vypadá to, že karnisté skutečně smýšlejí o zvířatech jako o jedlých či nejedlých. Budeme-li se držet předpokladu, že za jedlé považujeme zvíře s relativní četností jedlosti alespoň 50 %, za jedlá jsou mezi karnisty obecně pokládána následující zvířata: slepice, ryba, prase a kráva. Naopak králíka, srnu, ovci, hmyz, hlemýžďe, koně, hada, psa, potkana a kočku za jedlé nepovažují, ačkoli z této skupiny nejedlých zvířat by mohlo být zajímavé vyčlenit ještě skupinu „potenciálně jedlých“ zvířat (kde se relativní četnost probandů, kteří zvíře považují za jedlé nebo jej přímo konzumují, blíží hranici 50 %), kam bychom zařadili králíka, srnu a ovci. Překvápko, co? Tak nějak jsme to stejně čekali – odpovídá to zdejší kultuře.

Lidé mají tendenci zvíře zařadit do tzv. referenčního rámce – tedy způsobu, jak daný druh vnímají. Přiřazení zvířete do určité kategorie také znamená, že jsou zdůrazňovány jeho určité atributy. Například u hospodářských kvalita masa a u mazlíčků jejich osobnost^{VIII}. Za tímto účelem byl proveden experiment s málo známým druhem klokana (kvůli vyloučení osobní motivace). Účastníci ve skupině, kde byl tento klokan popsán jako zvíře, jehož maso bývá konzumováno, přiznali tomuto zvířeti nižší morální status než druhá skupina, kde o jídle nepadla žádná zmínka^{IX}.

Potravní tabu

Potřebujeme mít v dnešní době svatosvatě zapovězené aktivity? Některé jistě ne a celkem rozumně je považujeme za pravěké přežitky. Na druhou stranu vyhýbání se sexuálním vztahům s příbuznými nebo konzumace našich spoluobčanů (přestože skonali mladí a zdraví) – taková tabu mají nejspíš stále smysl. Zajímavým prvkem kulturních odlišností v chování spojeném s jídlem jsou tzv. potravní tabu. Jde o potraviny, které jsou pro lidi požitelné (jiné kultury je také často běžně konzumují), nicméně jejich použití jakožto jídla je společensky nepřijatelné. Schválně – zkuste přinést na grilovačku staženou kočku na rožni a účinek porušeného tabu uvidíte naživo.

Potravní tabu jsou často spjata s náboženstvím, případně s určitými fázemi lidského života (menstruace, těhotenství, svatby, pohřby a podobně). Tato omezení většinou kvůli své velmi dlouhé historii nemají jednoduché vysvětlení^x. Nicméně některá mohou sloužit k ochraně potravního zdroje nebo jeho efektivnějšímu využití, či jsou spjata se skutečnou nebo domnělou škodlivostí těchto potravin. Jiný typ zapovězených potravin souvisí s etickými normami – například pro hinduisty, kteří věří v reinkarnaci a v podstatě nerozlišují mezi člověkem a zvířetem, je konzumace masa nepřijatelná podobně jako kanibalismus. Kromě toho dodržování stejného potravního tabu napomáhá skupinové soudržnosti.

Zjistila jsem, že přímý vliv na konzumované typy zvířat je možný pouze u judaismu a hinduismu, přičemž oba tyto směry byly zastoupeny v souboru pouze jedním člověkem. Judaismus zakazuje konzumaci masa prasete, králíka, koně a divokých zvířat. Příslušná osoba tato masa skutečně nekonzumuje, nicméně uvedenou motivací není náboženství, ale to, že se považuje za vegana, a tedy nekonzumuje vůbec žádné maso. Hinduismus zakazuje konzumaci hovězího, což proband dodržuje, nicméně uvádí, že z etických důvodů nejí vůbec žádné maso. V otázce buddhistického potravního tabu nehovoří zdroje úplně jednoznačně, nicméně do určité míry se dá vycházet z tzv. principu ahimsa, tedy neublížování živým bytostem. Z výzkumného souboru se k buddhismu hlásilo dvanáct osob, z toho maso konzumují dvě. Nicméně žádná z nich toto chování nevysvětluje náboženskou motivací. Celkově odpovědi respondentů naznačují, že vliv náboženství na karnistické či veganské chování není příliš relevantním faktorem. Je tomu tak proto, že praktikující příslušníci takových náboženských směrů, které předepisují určitá potravní tabu, u nás tvoří naprostou menšinu. Můj výzkumný soubor třeba tvořili ze 74 % ateisté. Druhou nejpočetnější skupinou byli křesťané, nicméně právě u nich se potravní tabu v podstatě nevyskytují – nebo trvají pár dnů v roce.

Určitá forma potravního tabu ale existuje napříč kulturami a týká se častěji masa než jiných potravin. Násilí na takto potravně tabuizovaných zvířatech pak vzbuzuje silné emoce a existují pro něj sankce. Toto potravní tabu je sdíleno většinou příslušníků dané kultury. Určité formy nesouladu mezi dělením zvířat na jedlá a nejedlá se dají ovšem nalézt i v rámci jedné země. V Severní Koreji

existuje zakořeněný zvyk konzumace psů^{XI}. Občas se objevují snahy legislativně zařadit psy mezi hospodářská zvířata. Nicméně v současnosti se trh se psím masem střetává s ochránci zvířat a cizinci, tedy s lidmi, kteří běžně konzumují hovězí, vepřové a kuřecí maso. Tento paradox také vyjadřuje výrok prezidenta Korejské asociace na ochranu zvířat: „Je strašné představit si, že by psí maso bylo vystaveno v supermarketech hned vedle hovězího a šunky.“ Ano! Je to přílišná příšernost. Kdyby měly volební právo krávy, prasata a slepice, tak by si pan předseda další volební období nejspíš ani neškrtl.

Ostatně právě psi jsou krásnou ukázkou potravního tabu obecně platného v rámci euroamerické kultury. Ve skutečnosti je úplně legální jíst psa, a přesto se tak neděje i přes poměrně dlouhou tradici takového chování. Staří Římané konzumovali štěňata, Hippokrates psa dokonce doporučoval jako velice zdravé maso. U nás na Moravě máme vesnici Mořkov. O obyvatelích se z legrace říká, že jedí psy. Ale obecně vzato to není žádná pochvala. Jíst psy znamená spadnout na společenském žebříčku hodně dolů.

Ze srovnání potravních tabu různých kultur vyplývá, že právě maso je jejich častým objektem. Maso je totiž většinou poměrně drahá či obtížně dostupná potravina. Tato tabu mají pravděpodobně souvislost s obecně vyšším rizikem přenosu patogenů a také se znechucením. Živočišné produkty jsou totiž obecně mnohem častějšími podněty znechucení než ty rostlinné. Logicky – jednu jsme se s kamarádkou Dankou vrátily do bytu, kde po tři dny ležela na stole syrová kuřecí prsa. Ten zápach dalece předčil moji fenku důkladně vyválenou v aromatické močůvce. I na pohled to maso vypadalo opravdu hnusné. No a od té doby dávám přednost shnilým mrkvím. Znechucení je přirozeným obranným mechanismem a mohlo být oním počátkem, který se po zapojení kulturních faktorů stal potravním tabu.

Když už kupuješ
salát, tak ber
i slaninu, jasný?

AUTENTICKÁ POUČKA MÉ KAMARÁDKY DARČI, která považovala mnou připravené veganské jídlo za v podstatě nepoživatelné. Co si budeme povídat, v té době měla celkem pravdu. Ovšem tahle věta se dá taky vyložit jako lidská obecná záliba v mase. Je drahé, často nezdravé, ekologicky neudržitelné, na štíru s etikou, ale my lidé ho tak nějak máme rádi. Většinou.

Víte, z velké části je kontext oním faktorem určujícím reakci lidí na konzumaci masa. Existuje samozřejmě rozdíl mezi západní industriální kulturou, kde lidé přejíjí i bez masité potravy (i když si to často sami nemyslí), a kulturami s omezenějšími možnostmi obživy, protože pak se etické standardy stávají luxusem. Konzumace masa má také svůj symbolický význam ve smyslu preference dominantního postavení v hierarchii živočichů. Ze srovnání hodnot a přesvědčení vegetariánů a karnistů (pravicový autoritarismus, orientace na sociální dominanci, lidské a spotřební hodnoty) vyplývá, že karnisté jsou více přesvědčeni o lidské dominanci, a naopak přikládají menší důležitost emocionálním stavům. Dá se tedy říci, že konzumace nebo naopak odmítání masa přímo souvisí s postojem konkrétní osoby k hodnotám spojeným s masem.

Symbolický podtext konzumace masa lze také krásně popsat na naší rodině, kde se hodně kouká na společenskou prestiž a vlastní pověst. Kdybychom měli rodové heslo, asi by znělo: „Co si o nás ti lidé pomyslí?“ Myslíte si, že by moje mamka, teta, babička..., že by podaly návštěvě veganský oběd? Nikdy. Že by členové mé rodiny souhlasili s mou promoční hostinou ve veganské restauraci? Nikdy. Že by přišli na mou hypotetickou veganskou svatbu? Nik... – no, to by nejspíš přišli, samozřejmě vyzbrojeni patřičnou dávkou kritiky a nesli by si vlastní řízky. Bezmasým jídlem zkrátka nejde nikoho dostatečně pohostit. Co když si ten člověk něco pomyslí? A co my pak budeme v tak kritické situaci dělat? No, Evo?

Co si lidé představí pod pojmem luxusní jídlo? Já osobně mangovo-pomerančové smoothie, zeleninové sushi a veganské palačinky s borůvkami a čokoládou. Ale řekla bych, že budu přehlasována ve prospěch steaků, mořských ryb, kaviáru a smetanových dezertů. Spousta lidí by to samozřejmě spráskla všechno komplet. George Bernard Shaw má podle mě pravdu: „Žádná láska člověka není tak opravdová jako láska k jídlu.“

À propos láska – oblíbenou námitkou mé babi je, že stejně jednou budu svému budoucímu manželovi muset vařit maso. V krátké verzi odpovídám, že si můj nastávající může trhnout nohou a poté si uvařit sám. V dlouhé verzi se musí mí nápadníci rozhodnout, zda chtějí manželku, nebo řezníka/uzenáře, protože tyto dvě osoby asi neskloubíme. Babi je evidentně zastánce teorie maskulinní symboliky masa. Podobně jako v článkách typu *Skuteční muži nejedí zeleninový quiche*^{XII} nebo *Sexuální politika masa*, které dávají do souvislosti vegetariánství a feminismus. Z výzkumů vyplývá, že muži při ospravedlňování konzumace masa používají přímější strategie – promasové postoje, bagatelizaci utrpení zvířat, víru v nadřazenost člověka nebo nevyhnutelnost konzumace masa a vysoce sofistikované argumenty ve smyslu „zelenina je pro holky“. Muži také masa konzumují větší množství. Ženy naopak volí nepřímé strategie – psychické oddělení jídla a zvířat nebo vyhýbání se myšlenkám na utrpení zvířat – a přiklání se k potravě s menším podílem masité složky. Na základě těchto zjištění je nutno připustit, že jednou z motivací mužů ke konzumaci masa může být to, že se tak cítí víc mužně. Když jsem se s muži bavila na téma původ masa, často vyjadřovali názor, že by jim bylo příjemnější, kdyby mohli sami lovit divokou zvěř bez moderních technologií. No a jako jeden z přínosů uváděli právě onen pocit mužnosti. Osobně to potvrdit nemůžu, nicméně nemám oblíbené jídlo, po kterém bych se cítila obzvláště žensky. Jestli vy ano, tak mi dejte vědět.

Typické pro tuto dobu je, že přestože se lidé stále více zajímají o ochranu zvířat nebo je chovají jako mazlíčky, celosvětová spotřeba masa stoupá. Říká se tomu masový paradox^{XIII}. Nasnadě jsou dvě obvyklá řešení této ambivalence. Vegetariáni maso nekonzumují, a k paradoxu tedy nedochází. Karnistický systém sníží morální status zvířat, takže je psychicky snazší připustit jejich zabíjení. Konzumace masa je totiž natolik běžná, že ji lidé se zvířaty v podstatě nespojují.

Karnismus je koncept, který se snaží vysvětlit, proč lidé jedí živočišné produkty. Teď se ale podívejme i na to, jak si sami lidé vysvětlují svou konzumaci jídla ze zvířat. Takže...

Proč jíte maso?

Odpovědi spadající sem často vyjadřovaly souhlas s argumenty systému 3 N (viz str. 12). „Jedná se o základní složku výživy, kterou lze jen těžko nahradit jinými